
ПРОБЛЕМИ САМОЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

*Корабецька Марія Олександрівна,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Київського національного університету ім. Т. Шевченка*

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що питання про права і свободи людини є дуже складним багатовимірним явищем, в цій площині виникають надзвичайно багато проблем різноманітного характеру. Так ми можемо казати про одну з найосновніших проблем, а саме захисту прав і свобод людини, а також про можливість їх самозахисту.

Вперше, детально дослідив поняття права самозахисту Гуго Гроцій, який в своїй праці «Три книги про право війни та миру», створеній протягом 1623-1624 рр., у період, коли тривала Тридцятилітня війна, взявши за основу праці таких відомих мислителів як Арістотель, Фома Аквінський, досить ретельно на той час дослідив та обґрунтував право самозахисту. На його думку, самозахист слід віднести до стану війни, в свою чергу Гроцій розрізняє такі її види: публічну і приватну війну. Однією з підстав приватної війни, мислитель відносить – самозахист. За Гроцієм, право самозахисту виникає не з правопорушення іншої особи, а з природи особи, яка здійснює самозахист від такого посягання.[4, ст.15] Так, дійсно можна погодитися з мислителем в аспекті права самозахисту, яке виходить з самої природи людини. Проте, вважаю, що не можна говорити про виникнення та існування права самозахисту особи лише в площині такого явища як війна. Однак, слід враховувати, що формування таких ідей припадає на досить складний період в історії людства – Тридцятилітню війну.

З огляду на сьогоднішній день, переважною мірою мирний час, вважаю за потрібне, обов'язкове існування, і тим більше декларування права на самозахист Основними Законами всіх країн світу.

Розділ другий Конституції України – найважливіше надбання українського права. 48 статей, в яких здійснюється перелік основних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст.3 Основного Закону життя людини є найвищою соціальною цінністю в Україні. Так, стаття 27 Основного Закону закріплює найважливіше право людини, право на життя. Згідно з цією статтею кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Право на життя, як основне і найважливіше право людини не може існувати без захисту, а тим більше без самозахисту. Не має сумнівів, що найважливішою гарантією права на життя є його безпосереднє закріплення в Конституції нашої держави, поряд з цим невід'ємною частиною реалізації гарантій є охорона прав в цілому. Основна гарантія охорони – обов'язок держави захищати життя кожної людини (ч.2 ст. 27 Конституції України).

Якщо аналізувати всі сторони права на життя, то одна з найважливіших його сторін полягає, перш за все, в охороні. Так, згідно з ч.2 ст.27 конституції України, держава закріплює положення про те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя та водночас бере на себе обов'язок захищати життя людини. З цього положення, можна зробити наступний висновок: держава гарантує своє невтручання в життя кожної людини, за виключенням спеціально встановлених випадків. Крім того, держава гарантує кожному захист життя від протиправних посягань. Для цього держава має важелі організаційно-правового характеру, спеціально уповноважені органи.

Визначаючи виключну цінність життя людини, держава не тільки гарантує захист її з свого боку, а й надає людині право самій захищати своє життя, а також життя інших людей від протиправних посягань(ч.3 ст.27), тобто самостійно захищатися від протиправних проявів інших осіб.

Ст. 55 Основного Закону містить такі способи захисту прав як: можливість особи звернутися до суду з метою захисту прав і свобод; можливість оскарження дій та рішень органів державної влади, посадовців; право звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; а також, звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи міжнародних організацій. Ч.5 ст.55 Конституції в загальній формі визначає, що кожен має право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Це положення знайшло свій подальший розвиток в ч.3 ст.27, де конкретизується можливість особи захищати своє життя та здоров'я від протиправних посягань, тобто надає право самозахисту життя та здоров'я від протиправних посягань.

Для того, щоб з'ясувати саме юридичну природу самозахисту прав і свобод людини в Україні, необхідно з'ясувати: яке місце займає самозахист взагалі; яка його структура; його місце в законодавстві України.

Очевидно, для того, щоб дослідити питання самозахисту прав і свобод людини в Україні, необхідно розглянути відповідну нормативну базу нашої держави.

Так, якщо проаналізувати положення Конституції України, які стосуються прав людини, можна знайти норми, які безпосередньо закріплюють можливості для самозахисту життя та здоров'я людиною.

Крім ст.3 Конституції України треба зазначити ст. 27, яка надає кожному право захищати життя, здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Окремо слід виділити ч.5 ст.55, де зазначено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань.

Ст. 36 КК України та 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення містять приблизно однакові визначення поняття «необхідна оборона» сутність яких зводиться до права особи на певні дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів, які полягають в заподіянні шкоди тому, хто посягає на охоронювані права та свободи особи з метою негайного відвернення такого посягання. Таким чином, однією з умов застосування необхідної оборони виступає захист прав, свобод, інтересів особи, яка захищається.

Якщо проаналізувати зміст ст. 39 Кримінального кодексу України – «крайня необхідність», то можна побачити в ній, як і в ст.18 Кодексу України про адміністративні правопорушення однією з умов є усунення небезпеки, яка погрожує правам та свободам особи.

Так, згадуючи ст. 36 і 39 Кримінального кодексу України, ми можемо казати, що «необхідна оборона» та «крайня необхідність», дійсно є різновидами самозахисту.

Щодо визначення поняття самозахисту, в тлумачному словнику С. І. Ожегова, написано, що корінь «само» - перша частина складних слів, яка позначає дії, здійсненні без сторонньої допомоги. Саме слово «самозахист» визначено ним як захист себе, власними силами і засобами.[5]

Підсумовуючи, зазначаємо, що **самозахист** – це самостійна форма захисту людини, це так би мовити інстинкт, якому підкоряється людина. Можна казати про самозахист як про автоматичні дії, які спонукають людину до захисту власними силами, під загрозою певної небезпеки.

Взагалі, слід зазначити, що **право самозахисту** – це складне поняття, яке містить в собі багато різних за своїм змістом категорій, які об'єднанні однією метою – надати людині можливість для здійснення нею захисту життя, здоров'я, прав і свобод власними силами.

Дійсно, якщо для прикладу взяти право кожної людини на життя та здоров'я, а саме його самозахист від протиправних посягань, то це визначено Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами право кожної людини захищати власне життя та здоров'я від протиправних посягань, використовуючи усі незаборонені законом засоби. Це поняття включає як право необхідної оборони, право звернення до державних органів та посадових осіб, так і питання, пов'язані з володінням та застосуванням зброї, як одного з засобів самозахисту. Водночас слід зазначити, що метою самозахисту є надання максимуму можливостей будь-якій особі для захисту свого життя та здоров'я від протиправних посягань, для цього держава повинна створити належні умови, відповідну юридичну базу.

Слід зазначити, що будь-яке право без наявності гарантій його здійснення не може бути реалізовано. Для найповнішої реалізації прав і свобод людини і громадянина, необхідно мати певні гарантії, які є твердим важелем у сфері правового регулювання прав і свобод людини і громадянина. Дуже легко проголосити певний обсяг прав і свобод людини і громадянина, але необхідним є їх тверде підкріплення, яке виражається в діях органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, а також і самих громадян.

Розрізняють соціально-економічні, політичні та юридичні гарантії.

Слід підкреслити, що саме юридичні гарантії являються особливими гарантіями реалізації прав, адже вони охоплюють усі правові засоби, які забезпечують реалізацію прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Що стосується самозахисту, слід зазначити, що крім положень Конституції, які безпосередньо закріплюють норми стосовно самозахисту життя і здоров'я, можна назвати ще цілу низку статей Конституції України, які підтверджують їх та виступають гарантіями цього права. До таких норм можна віднести зокрема статті 21, 22, 41, 57, 64, 68.

Таким чином, ст.21 визначає, що всі люди є вільними і рівними в своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними. З точністю можна відзначити, що це положення є відображенням ідей представників природної школи права. Вони обґрунтували теорію про невідчужуваність прав людини та обов'язок держави затверджувати та забезпечувати такі права. Воно в загальній формі закріплює права людини, в тому числі право на життя та його самозахист, як невід'ємне природне право.

Ст. 22 Основного закону закріплює, що права і свободи людини та громадянина, закріплені Конституцією не є вичерпними, гарантуються і не можуть бути скасовані. Тим самим держава підкреслює те, що перелік прав та свобод в Конституції містить лише найголовніші з них, але не виключає, пріоритет міжнародного права у справі захисту прав та свобод людини, тим самим створюючи базу для подальшого розвитку цього інституту.

Ст.41 закріплює право власності та принцип його непорушності.

Це положення є вкрай важливим, адже воно закріплює, що кожна людина має право на власність. В статті проголошується те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Так, держава дійсно надає захист кожному власникові майна, але трапляються випадки, коли людина дійсно зазнає протиправних посягань на свою власність. Тому, зараз, саме коли Україна взяла курс на радикальні економічні і політичні перетворення, конче потрібно надати максимум

можливостей кожній людині для здійснення свого права бути власником.

Слід також звернути увагу на положення ст.40 Конституції України, яка закріплює конституційне право громадян України, згідно з яким усі вони можуть направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Вказані органи та їх посадові особи зобов'язані розглянути ці звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Показовим є те, що конституційне закріплення права на індивідуальні та колективні звернення відповідає практиці інших країн, воно і є одним з напрямків розвитку держави та суспільства. Наявність такого права є ще одним гарантом для самозахисту прав і свобод людини і громадянина в нашій державі. Діяльність по реалізації права на індивідуальні та колективні звернення в Україні контролюються відповідними державними органами. Особливе місце серед них належить Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Порушення права на звернення можуть бути оскарженні в судовому порядку. Винні у цьому особи притягаються до юридичної відповідальності.

Ст. 57 Конституції закріплює положення щодо обов'язку держави доводити до відома людей нормативно-правові акти, які стосуються прав і свобод людини. Ця стаття є однією із конституційних гарантій здійснення права на інформацію. Закони і інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними. Слід погодитися, що це положення набуває надважливого значення, адже у суспільстві, де кожна людина знає як скористатися своїми правами, як їх захистити від протиправних посягань швидше почнуться демократичні перетворення, буде існувати правопорядок.

Також до загальних гарантій, які підтверджують та закріплюють право самозахисту слід віднести ст.64, в якій законодавець зазначив, що ні за яких умов не можуть бути обмежені конституційні права та свободи людини, серед яких невід'ємне право на життя та право його захисту людиною від протиправних посягань(ст.27), право захищати будь-яким незабороненими засобами свої права та свободи від протиправних посягань(ст.55), право відмовитися від виконання явно злочинних наказів(ст.60). Це положення є гарантією непорушності як взагалі прав людини в Україні, так і природного права на життя та його самозахист кожною людиною.

Отже, можна зробити певні висновки щодо юридичної природи права самозахисту:

1. **Самозахист** є природним правом кожної людини, яке визнано та закріплено як у міжнародно-правових актах, так і в Конституції та інших нормативних актах України;

2. **Право самозахисту** має певну розвинуту структуру, серед його елементів можна назвати право необхідної оборони та крайньої необхідності (як кримінально-правові, так і адміністративно-правові), право недоторканості житла, з якого виходить можливість захищати його від протиправного втручання, право захищати від злочинних посягань своє майно власником, право відмовитися від виконання злочинного наказу.

Якщо казати про **місце права самозахисту в законодавстві України**, то слід зазначити, що норми щодо нього містить передусім Конституція України, яка визначає конкретну норму, згідно з якої можна здійснювати самозахист, ці узагальнені норми знаходять своє відображення та конкретизацію в законодавстві України різної галузевої належності.

Дослідивши таку надзвичайно актуальну тему на сьогоднішній день як «самозахист прав і свобод людини», можна зробити наступні **висновки**.

Право самозахисту людиною своїх прав і свобод є одним з фундаментальних її прав, це природне право людини. Суспільство є такою соціальною базою, якій властиво постійно розвиватися, тому на сьогоднішній день, для держави вкрай важливим є на належному рівні створити ефективну базу для захисту прав і свобод людини. Це повинно стати одним з найважливіших завдань нашої держави, яка взяла орієнтир для входження в європейське співтовариство. Адже зараз усю увагу світового співтовариства, міжнародних та національних урядових і неурядових організацій сконцентровано на проблемі забезпечення прав людини.

Враховуючи те, що в розвиненому суспільстві кожна особа повинна мати максимум можливостей для захисту порушених прав, наша держава на конституційному рівні закріпила право кожного на самостійний захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України). Це положення підкріплюється цілою низкою відповідних статей та принципів Конституції нашої держави, які надають кожній особі можливість уникнути небезпеки для власного життя та здоров'я різними засобами в разі посягань на ці блага та вжити заходів самозахисту проти правопорушника.

Необхідно зауважити, що ці положення мають важливе значення, адже в жодній з радянських конституцій не було закріплено за особою права самостійно захищати себе від протиправних посягань, а відповідні положення містили тільки норми кримінального, адміністративного та деяких інших галузей права. Цим можна пояснити відсутність в межах конституційного права комплексних досліджень щодо права кожної людини на самозахист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, як одного з основоположних прав людини і громадянина, а також інших прав, які знайшли своє закріплення в статтях Конституції України.

Література:

1. Конституція України. Конституція автономної Республіки Крим: 36. нормат. актів. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 96с.
2. Кримінальний кодекс України: Офіц. Видання. –К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 240с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення зі змінами і доповненнями / www.gada.gov.ua
4. Гориславський К.О. Право людини та громадянина на самозахист життя та здоров'я від протиправних посягань: Дис. канд. юрид. наук:12.00.02./КНУ Донецьк, 2003 – 201 с.
5. Толковий словарь Ожегова – www.slovarozhegova.ru